

С. О. Бірюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фондового ринку та корпоративного управління,
Український інститут розвитку фондового ринку, м. Київ
К. Д. Шевчук,
аспірант кафедри фінансів, ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.14

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНИХ ПОДАТКОВИХ МЕХАНІЗМІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

S. Biriuk,
PhD, Associate Professor, Associate Professor Department of Capital Market
and corporative management USMDI, Kyiv
K. Shevchuk,
postgraduate Department of Finance SHEI "Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman", Kyiv

CONCEPTUALIZATION OF EFFECTIVE TAX MECHANISMS OF FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

У статті досліджуються концептуальні підходи до реформування податкових механізмів ринку фінансових послуг України. Акцентовано на сучасних наукових позиціях щодо сутності податкового регулювання фінансового сектору та його ключових цілей. Обґрунтовано доцільність поділу цілей податкового регулювання ринку фінансових послуг на умовно постійні та поточні. Розкрито еволюцію поглядів провідних вчених на регуляторну політику держави в питанні оподаткування на ринку фінансових послуг на глобальному рівні. Проведено оцінку результатів використання в Україні акцизного податку на операції з цінними паперами. Визначено фактори "розриву" в рівнях доходів різних учасників ринку фінансових послуг України та його деструктивний вплив на поведінку економічних агентів. Обґрунтовано ряд рекомендацій, спрямованих на розробку ефективних підходів до податкового регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг.

This article deals with conceptual approaches to reforming of tax mechanisms of the financial services market in Ukraine. The focus is made on modern scientific positions concerning the essence of tax regulation of financial sector and its key objectives. In particular, the expediency of separating the objectives of tax regulation of financial services market into conditionally constant and current ones is justified. This division is also somewhat conditional, since solving current problems may take a long time to resolve, as well as support and fix the result for a long-term perspective. The evolution of the views of leading scientists on the state regulatory policy in the field of taxation in the financial services market at global level is revealed.

An assessment of the results of use of excise tax on securities transactions in Ukraine was made. It was established that the introduction of tax on financial transactions automatically did not lead to changes in the behavior of investors in the direction of investing in the real sector of economy. Increasing the tax burden on the financial sector for increasing the attractiveness of the real sector is not enough. Taxes are not decisive factor affecting the investor's choice of investing sphere, they act in complex with other factors.

The factors of "rupture" in the levels of incomes of different participants of financial services market in Ukraine and its destructive influence on the behavior of economic agents are determined. It is established that the purpose of tax regulation of financial services market is not a dogmatic constant. It varies depending on the problems that need to be resolved at a time span. Therefore, justifying proposals for improving tax mechanisms, it should be clearly see what goals must be achieved with using taxes as a regulatory tool.

Improvement of tax regulation should not be based on the introduction of new taxes, but through improvement of dividends' taxation, interest income, income from participation in insurance based on the introduction of progressive approach and taking into account the origin of income and the socio-economic significance of revenue-generating activities.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, податки, податкова система, державне регулювання ринку фінансових послуг, податкове регулювання.

Key words: financial market, financial services market, taxes, tax system, state regulation of financial services market, tax regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Подальший поступ економічних реформ в Україні багато в чому залежить від здатності держави реформувати вітчизняний фінансовий сектор. Не секрет, що протягом багатьох років тільки банки були в центрі уваги можновладців, тоді як діяльності інших фінансових інституцій не приділялася належна увага. На наш погляд, така ситуація логічно випливає з того факту, що кінцевими бенефіціарами абсолютно більшості банківських установ в Україні були або провідні фінансово-промислові групи, або представники політикуму. Про результат такого "симбіозу" яскраво свідчить сучасний стан банківської системи, найбільш визначальною тенден-

цією якої є двократне скорочення кількості банків за короткий період.

Разом з тим, зарубіжний досвід засвідчує, що розвиток фінансового посередництва можливий виключно (виділено нами — С.Б. та К.Ш.) у випадку повноцінного розвитку як банків, так і небанківських фінансових інституцій. В свою чергу, становлення інституційної фінансової інфраструктури в розвинених країнах стало можливим завдяки ефективній моделі регуляторного інструментарію, в т.ч. — податкового. Для України оподаткування на ринку фінансових послуг (як і в цілому — податкова сфера) є актуальним питанням, оскільки існуючий стан речей у фінансовому секторі очевидно не

Таблиця 1. Цілі податкового регулювання ринку фінансових послуг

Умовно постійні	Поточні
Запобігання негативному впливу тенденцій на ринку фінансових послуг на розвиток економіки	Недостатність інвестицій в реальний сектор економіки
Сприяння розвитку та ефективному функціонуванню ринку фінансових послуг	Нерівномірний розподіл індивідуальних доходів в Україні загалом і між учасниками ринку фінансових послуг – зокрема
Сприяння ефективній мобілізації і розміщенню фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг	Розвиток схем колективного інвестування
Сприяння інтеграції в глобальний фінансовий простір	Запобігання схемам уникнення від оподаткування за рахунок необґрунтованих звільнень від сплати податків і податкових пільг

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 2. Характеристика доходів від надання та споживання фінансових послуг за способом отримання

Вид доходу	Походження доходу	Соціально-економічна значимість діяльності, що приносить дохід	Фактори, що впливають на величину доходу
Проценти	Розміщення коштів на депозитний рахунок, володіння облігаціями	Формування інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання	Сума вкладених коштів, зміна розміру процентних ставок, ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Дивіденди	Володіння акціями, паями, інвестиційними сертифікатами	Формування інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання	Номінальна вартість акцій (паю), інвестиційних сертифікатів; величина прибутку емітента, рішення щодо виплати дивідендів ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Інвестиційний прибуток	Майнові права, здійснення посередницьких операцій з активами	Підприємницька діяльність	Обсяг здійснених операцій, ціна активів
Страхові внески	Страховання життя (капіталізація частини доходу)	Підприємницька діяльність	Розмір страхових внесків
Страхові виплати	Накопичення коштів	Пенсійне забезпечення. Соціальний захист	Розмір страхової виплати або викупної суми; ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Доходи від підприємницької діяльності	Капітал	Розвиток бізнесу	Ризики підприємницької діяльності

Джерело: розроблено авторами.

може задовольняти ні державу, ні самих учасників ринку фінансових послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика оподаткування в цілому та на ринку фінансових послуг — зокрема, розглядалася в роботах В. Васенко, П. Дубинецької, Ю. Іванова, І. Крупки, А. Лободи, О. Рибчак, Т. Пасенко, О. Чеберяко та ін.. Разом з тим, сучасний стан вітчизняного ринку фінансових послуг свідчить, що існуючі механізми його податкового регулювання потребують подальшого вдосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є доповнення існуючих теоретичних та прагматичних положень щодо удосконалення оподаткування на ринку фінансових послуг України на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Насамперед, акцентуємо увагу на сутності дефініції "податкове регулювання", хоча окремими вітчизняними науковцями і зроблено висновок про відсутність принципових розбіжностей у підходах до трактування цієї дефініції [1, с. 24]. В цілому підтримуючи таку позицію, наведемо визначення професора Ю. Іванова, яке, на нашу думку, найкраще відображає сутність податкового регулювання: "...процес, що базується на свідомому, активному й цілеспрямованому використанні існуючої, незалежно від волі суб'єктів управління, регульовальної функції податків задля отримання певних соціально-економічних результатів" [2, с. 38].

У роботах В. Васенка [3], Крупки І. [4], О. Рибчак [5], О. Чеберяко, А. Лободи [6] досліджувалася проблематика державного регулювання ринку фінансових по-

слуг і визначена його мета. Враховуючи, що податки — це атрибут держави, мета податкового регулювання ринку фінансових послуг має корелювати з метою державного регулювання у цій сфері. На основі розглянутого вище наукового доробку вчених щодо цілей і завдань податкового регулювання ринку фінансових послуг та, враховуючи законодавчо унормовані положення [7], що визначають мету державного регулювання ринку фінансових послуг, пропонуємо основні цільові установки податкового регулювання розглядати у розрізі двох груп: умовно постійні, тобто такі, необхідність досягнення і підтримки котрих існує фактично завжди, і поточні, тобто викликані потребами часу, проблемами, що потребують розв'язання у короткостроковій перспективі (табл 1).

Звісно, представлений поділ також є в достатній мірі умовним, оскільки вирішення проблем, які визначені нами як поточні, може потребувати тривалого часу для вирішення, а також підтримки і закріплення результату на довготривалу перспективу. Крім того, напевно чи значений вище перелік цілей є вичерпним. Ми указали найбільш важливі із них та також ті, на досягнення яких буде спрямований пошук шляхів удосконалення механізмів оподаткування метою посилення регульовального впливу.

Концептуально аналіз розвитку оподаткування на ринку фінансових послуг слід розпочати з аналізу податку на фінансові операції, який виник у результаті еволюції ідеї Дж. Тобіна [8], який пропонував ввести податок (ТТ) на валютні операції, тобто на операцій з купівлі продажу іноземної валюти з метою запобігання спекулятивним операціям, які дестабілізують ринок. Свою ідею дослідник обґрунтував на основі подій, що відбувалися в економіці у той час. Починаючи з 70-х років минулого століття, обсяг валютних спекуляцій постійно зростав, збільшувалася мобільність фінансових

ресурсів, пов'язана з процесами глобалізації, відбувалася революція у комунікаційних технологіях. Оподаткування валютних операцій, на думку Дж. Тобіна [8], мало дати два результати: по-перше, стабілізувати коливання валютних курсів, що виникають через короткострокові спекуляції; по-друге, податкові надходження від цього податку збільшили б доходи бюджету. Звернемо увагу, що на першому місці зазначаються регулюючі, а не фіскальні властивості податку.

Альтернативним варіантом податку Дж. Тобіна є податок на валютні операції (СТТ — Currency Transaction Tax), який розроблявся Р. Шмідтом [9]. Оподаткування валютних операцій (СТТ) є пропорційним, відсотковим податком на окремі валютні операції, який обчислюється дилерами валютного ринку і збирається через клірингові або розрахункові системи.

Оподаткування валютних операцій є концептуальним спадкоємцем податку Дж. Тобіна. З огляду на механізм справляння податку (через фінансові розрахункові системи) та податкової бази (обсяг торгів на міжбанківському валютному ринку), вони ідентичні. Вони різняться лише метою та запропонованою податковою ставкою.

Еволюція поглядів на податок Дж. Тобіна і намагання використати його ідею для протидії негативним ефектам функціонування фінансових ринків привела до появи податку на фінансові операції (ФТТ). Податок на фінансові операції охоплює ширший об'єкт оподаткування оскільки поширюється не лише на валютні, а й на інші види операцій, зокрема купівлю-продаж цінних паперів та похідних фінансових інструментів. Відтак він має ще вищу фіскальну ефективність і можливість регулювати обсяги здійснюваних операцій у розрізі їхніх видів.

Проте ФТТ має серйозні контраргументи, а саме:

1. Негативний вплив зменшення торгового обороту на волатильність цін, ринкову ліквідність, і, відповідно, ефективність ринку.

2. Потенційне зростання витрат інвесторів середнього класу.

3. Можливість ухилення від податку через маскуючі операції або податкові гавані.

Щоб зробити остаточні висновки стосовно доцільності введення податку на фінансові операції в країні, згадаємо досвід запровадження акцизного податку особливого виду на операції з цінними паперами в Україні. Ключові висновки, які можна зробити на основі аналізу акцизного податку на операції з цінними паперами такі:

1. Податок на операції з цінними паперами довів свої регулюючі властивості — з його допомогою можна впливати на обсяг операцій і структуру ринку цінних паперів, відповідно активізуючи та гальмуючи розвиток певних його секторів.

2. Враховуючи, що у структурі обсягу біржових контрактів переважають державні облигації України (в окремі періоди частка цих цінних паперів сягає 90 %), вкладання коштів у які стимулюється звільненням від оподаткування доходів, встановлювати податок на фінансові операції стосовно ОВДП не вписується в логіку податкової політики. Оподаткування ж операцій з іншими видами цінних паперів, які займають трохи більше 10%

біржового ринку, навряд чи суттєво протистоятиме "фінансіалізації" економіки.

3. Введення податку на фінансові операції автоматично не призводить до змін у поведінці інвесторів у напрямі вкладання коштів в реальний сектор економіки. Посилення податкового навантаження на фінансовий сектор, щоб зробити більш привабливим реальний сектор — недостатньо. Податки не є визначальним фактором, що впливає на вибір інвестором сфери вкладання коштів, а діють у комплексі з іншими чинниками.

Обґрунтовуючи засади податкового регулювання ринку фінансових послуг в контексті запобігання його негативного впливу на розвиток економіки, слід також встановити, чи доцільно вводити податки, спрямовані проти необґрунтованих рішень щодо надання кредитів. Мова йде про те, що банки можуть проводити агресивну кредитну політику і активно надавати кредити без відповідної оцінки ризиків та забезпечення. У майбутньому це може призводити до небажаних явищ, зокрема, втрати платоспроможності, що є джерелом ризику кризових явищ в економіці.

Однак запобігати наданню неефективних кредитів можна у інший спосіб — через справляння податків на бонуси, що виплачуються банківському менеджменту. Таке оподаткування бонусів було запроваджено у Великобританії та Франції під час фінансової кризи (50%-ий податок справляється із суми бонусу, що перевищує середньорічну зарплату), а сам податок виступає свого роду бар'єром неефективного використання коштів. Податок на прибуток та винагороди службовців банків має переваги та недоліки, притаманні прибутковому оподаткуванню взагалі, передусім, високий ступінь ухилення від сплати, що зменшує як фіскальну, так і регулюючу його роль. Однак ми вважаємо, що удосконалення податкового регулювання на засадах підвищення податкового навантаження на бонуси банкірів є доцільним, при чому не лише у контексті запобігання негативним ефектам надання фінансових послуг, а й у зв'язку з іншою проблемою — нерівномірним розподілом доходів між верствами населення.

Нерівномірний розподіл доходів є вагомим фактором, що призводить до економічних криз, адже якщо у переважній чисельності населення рівень доходів низький, то сумарний обсяг цих доходів не може забезпечити відповідний сукупний попит. Недостатній сукупний попит призводить до зниження бізнес-активності, закриття підприємств, скорочення робочих місць, зростання безробіття. З іншого боку, якщо надлишок доходів, що формується у незначній частині населення, немає альтернативи ефективного їх використання всередині країни, то це призводить до активних дій з виведення коштів за кордон.

Диспропорції в розподілові доходів населення потребують, на нашу думку, переходу до прогресивної шкали оподаткування. Прогресивність має стати загальною засадою оподаткування, через реалізацію якої стане можливим податкове регулювання рівня доходів населення в Україні загалом і в сфері фінансових послуг зокрема. Однак, доцільно визначитися ще з одним засадничим питанням, а саме: чи має враховуватись джерело отримання доходу і соціально-економічна значимість діяльності, що приносить дохід при оподаткуванні? Адже учасники ринку фінансових послуг можуть

отримувати пасивні доходи, доходи від підприємницької діяльності, доходи від участі у страхових програмах.

В узагальненому вигляді види доходів за характером походження і соціально-економічною значимістю діяльності, що приносить доходи, представлені у таблиці 2.

Шукаючи відповідь на це питання звернімося до наукового доробку проф. І. Янжула, який пропонує розрізняти фінансові (джерело — володіння майном і капіталом) і нефінансові (джерело — праця) доходи. На думку І. Янжула, з двох осіб, з яких одна отримує таку цифру нефінансованого доходу, яку інша має фінансованого, оподатковувати першу треба меншим податком [10, с. 263]. Такий підхід, на нашу думку, варто застосувати й при оподаткуванні різних видів доходів, отриманих від надання та споживання фінансових послуг. Це дасть змогу використати регульовальний потенціал податків для розвитку недержавного пенсійного страхування та добровільного довгострокового страхування життя, стимулювання вкладання коштів у реальний сектор економіки.

Отже, прогресивна шкала оподаткування окремих видів доходів, отриманих у фінансовому секторі (фінансових доходів) може застосовуватись паралельно із єдиною ставкою 18% для інших (нефінансових) видів доходів. Для запобігання схемам уникнення від оподаткування також необхідно змінити підходи до надання податкових преференцій.

ВИСНОВКИ

Автори усвідомлюють, що мета податкового регулювання ринку фінансових послуг — це не догматична константа. Вона змінюється залежно від проблем, які необхідно вирішити у конкретний проміжок часу. Отже, обґрунтовуючи пропозиції щодо удосконалення механізмів оподаткування, слід необхідно чітко уявляти, яких цілей треба досягти, використовуючи податки як інструмент регулювання.

Удосконалення податкового регулювання має відбуватись не на засадах введення нових податків, а через удосконалення оподаткування дивідендів, процентних доходів, доходів від участі у страхуванні на основі запровадження прогресивного підходу та врахування походження доходу і соціально-економічної значимості діяльності, що приносить дохід.

Література:

1. Дубинецька П.П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / П.П. Дубинецька; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2015. — 254 с.
2. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання / Ю. Іванов // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — №. — 19. — С. 36—43.
3. Васенко В. К. Фінансове посередництво: проблеми і перспективи розвитку: [монографія] / В. К. Васенко. — Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А. 2009 — 450 с.
4. Крупка І. Державне регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг в контексті євроінтеграційних процесів / І. Крупка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 8 (161). — С. 37 — 39.
5. Рибчак О.С. Напрями підвищення регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О.С. Рибчак //

Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2015. — № 1 (3). — С. 252—257.

6. Чеберяко О. Особливості державного регулювання фінансових посередників в Україні / О. Чеберяко, А. Лобода // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 1 (154). — С. 33—39.

7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України від 12.07 2001 № 2664 — III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

8. Tobin J. A Proposal for International Monetary Reform // Eastern Economic Journal. — July/October 1978. — Volume IV. — No. 34. — P. 153—159.

9. Schmidt R. The Currency Transaction Tax: rate and revenue estimates. — United Nations University, War on Want, and The North-South Institute / l'Institut Nord-Sud, 2008. — P. 4—11.

10. Янжол І.І. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И.И. Янжол. — М.: "Статут", 2002. — 555 с.

References:

1. Dubinets'ka, P.P. (2015), "Tax regulation in the national economy management system", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of the national economy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
 2. Ivanov, Yu. (2009), "Tax functions and tax regulation", Formuvannia rinkovoi ekonomiki Ukraini, vol. 19, pp. 36—43.
 3. Vasenko, V. K. (2009), Finansove poserednytstvo: problemy i perspektyvy rozvytku [Financial intermediation: problems and prospects of development], FOP Chabanenko, Cherkasi, Ukraine.
 4. Krupka, I. (2014), "State regulation of the domestic financial services market in the context of European integration processes", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 8, pp. 37-39.
 5. Ribchak, O.S. (2015), "Areas of increasing regulation of the financial services market in Ukraine", Naukovi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, vol. 1, pp. 252—257.
 6. Cheberiyako, O. and Loboda, A. (2014), "Features of state regulation of financial intermediaries in Ukraine", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 1, pp. 33—39.
 7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (Accessed 01 October 2018).
 8. Tobin, J. (1978), "A Proposal for International Monetary Reform", Eastern Economic Journal, vol. 34, pp. 153—159
 9. Schmidt, R. (2008), "The Currency Transaction Tax: rate and revenue estimates", United Nations University, Tokyo, Japan.
 10. Yanzhul, I. (2002), Osnovnie nachala fynansovoi nauky: uchenye o hosudarstvennikh dokhodakh [Basic beginnings of financial science: The doctrine of government revenue], Statut, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.